

פרשת שופטים כמרכזו הקדקודי של ספר דברים כולו*

אחת השאלות המטרידות את הלומד, היא שאלת סדרן של הפרשיות והמצוות בספר דברים. במקומות רבים נראה כאילו הספר איננו מסודר בסדר ידוע ומובנה: בתחילתו אנו מוצאים שורה של פסוקים ופרשיות העוסקים בתוכחה, לאחריה שורה של מצוות, ולאחריהן – ברכות, קללות ושירה. האם ישנה דרך למצוא סדר בתערובת המצוות והתוכחות של הספר?

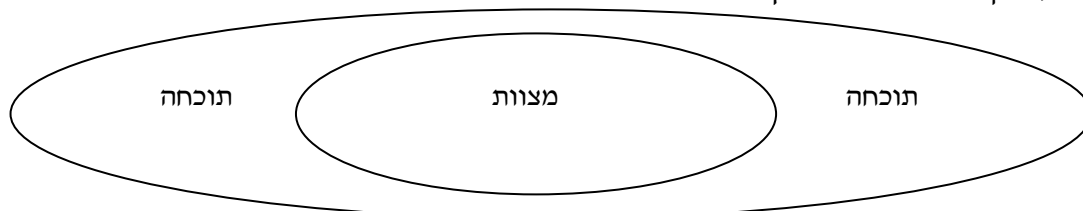
דומה כי ניתן אולי למצוא פתרון-מה לבעיה של מבנה הספר על ידי שימוש בטכניקה של קריאה מעגלית. מהי קריאה מעגלית?

גישות רבות בספרות ובפסיכולוגיה מבוססות על התפישה שדרך חשיבתו של האדם איננה ליניארית כי אם מעגלית. דוגמה לגישה מחשבתית כזו ניתן לראות בדברי אריסטו בספרו "פואטיקה": כל טראגדיה היא בחלקה קשירה ובחלקה התרה... אני מכנה 'קשירה' את מה שבא מן ההתחלה עד לחלק המהווה גבול, שבו מתרחש מעבר להצלחה או אי-הצלחה, ו'התרה' מה שבא מתחילת המעבר עד הסוף.¹ אריסטו רואה בקשירה ובהתרה חלק מהותי בבניית הטרגדיה. גישה זו טוענת כי האדם מחפש את סגירת המעגל של העלילה במקביל להתפתחותה הליניארית.

כך, במקום לקרוא את התורה פסוק אחר פסוק, פרק אחר פרק, פרשייה אחר פרשייה, באופן ליניארי, המביא את הקורא להבנות ומסקנות מסוימות בכל מה שקשור למבנה הטקסט ופרשיותיו, אנו מציעים לקרוא באופן אחר, מעגלי: יחידה ראשונה ואחרונה, יחידה שנייה וזאת שלפני האחרונה, יחידה שלישית והקודמת לזאת שלפני האחרונה, וכך הלאה.

קריאה זו, שהיא מבנית בבסיסה ומבוססת על רעיון התקבולת הכיאסטית הקדקודית,² חושפת בפני הקורא בתורה מבנים של מעגלים בתוך מעגלים, ומהווה אמצעי צורני להגיע לרבידיו העמוקים של הכתוב. מובן שאין שיטה זו באה להחליף לימוד מסודר ושיטתי פסוק אחר פסוק ופרשה אחר פרשה. מטרתה של השיטה היא להציג עוד ממד בפני מי שלמד את התורה לעומקה ולרוחבה ובקי במכמניה ובתכניה, ממד שאיננו מוכר בדרך כלל ללומד המצוי.

כאמור לעיל, עיון בספר דברים כמכלול יעלה אפשרות כי הספר מחולק לשלושה חלקים: חלקו הראשון, פרקים א-יב, עוסק בעניינים שונים של תוכחה, בהקשר של הכנה לכניסה אל הארץ. תוכחה זו כוללת נושאים רבים, ובהם: הקשר (או אי-הקשר) אל הגויים, היחס אל המקום אשר יבחר ה', ברית סיני ועוד. בחלקו השני של הספר, פרקים יג-כה, מצוות רבות שברובן קשורות אף הן לכניסה אל הארץ. ובחלק השלישי (פרקים כו-לד), שוב באה תוכחה הכוללת ברכות וקללות, כריתת ברית מיוחדת, וציוויים שונים על היחס לגויים וההתרחקות מדרכיהם. באופן מעגלי, ניתן לשרטט מבנה זה כך:

האם ישנו קשר בין התוכחה שבתחילת דברים לבין זו שבסופה? עוד: האם החלק המרכזי של הספר, חלק המצוות, בנוי אף הוא באופן מעגלי?

דומני כי התשובה לשתי השאלות היא חיובית. השוואה בין שני חלקי התוכחה של הספר מגלה כי במקומות רבים ישנה ביניהם הקבלה עניינית ולשונית. כך למשל, תחילתו של הספר וסיומו הנם כמעט באותה לשון: תחילתו- "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א:א); וסיומו – "ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל" (לד:יב).

הקבלה לשונית נוספת מצויה בהמשך. בתחילת הספר – "ראה נתתי לפניכם את הארץ" (א:ח), ובסיומו – "ויראהו ה' את כל הארץ" (לד:א).

גם עניינית ישנן הקבלות רבות בין שני חלקי הספר, לדוגמה: בשני החלקים ישנה רשימת מקומות (א:א-ב מול לד:א-ג); בשני החלקים ישנה ברית – מצד אחד ברית סיני (פרקים ד-ה) ומצד שני ברית ערבות מואב (פרקים כז-כט), ובשתי הבריתות נכתבים דברים על אבן: בסיני על לוחות אבנים ובברית מואב על אבנים גדולות (ד:יג).

¹ תרגומה של ש' הלפרין, ת"א תשל"ז, עמ' 44-45.

² המונח "תקבולת כיאסטית" מציין מבנה של טכסט הבנוי באופן כזה שסדר הדברים בחלקו השני הפוך מן הסדר שבחלקו הראשון. המילה "כיאסטית" לקוחה מן האות היוונית Chiasmus המצוירת כ-X. לפי מבנה זה, פעמים רבות סדר הדברים במקרא הוא נושא – נושא / נושא – נושא ובכך נוצרת תקבולת כיאסטית. המונח "קדקודית" בא לציין את הפעמים בהם התקבולת הכיאסטית מתהפכת כך שבקדקודה ישנו העניין המרכזי של הטכסט, מבלי שתהיה לו הקבלה בחלקו השני של המשפט או העניין. ראה גם נ' קלאוס, מבנים קרקדיים בנביאים ראשונים, ירושלים תשנ"ד עמ' 1-10, וקדם לו י"ת רדאי "הכיאזם בסיפור המקראי", בית מקרא כ-כא, תשכ"ד, עמ' 48-72.

וכז:א-ה); בשני החלקים ישנם פסוקים המתארים את השכר והעונש הצפוי לשומרי המצוות במונחים של חיים ומוות (ד:ג-ד מול ל:טו-יח); בשני החלקים ישנם ציוויים על ההרחקה מן הגויים (יא:כב-כה מול כו:טז-יט), ובשני החלקים מדובר על שאיפת משה לבוא אל הארץ ומינוי יהושע כמחליפו (ג:כג-כט מול לא:א-ג). גם במרכזו של הספר, בחלק העוסק במצוות, ניתן לראות מבנה מעגלי. את המצוות המופיעות בפרקים אלה, ניתן באופן כללי לחלק לשלוש קבוצות: מצוות שבין אדם למקום, מצוות שבין אדם לחברו, ומצוות הקשורות למשפט ומלכות.

בפרקים יג, יד, טו ו-טז (עד פסוק יז), ישנן מצוות הקשורות למאכלות, מועדים ועבודה זרה. מצוות אלה ניתן לסווג כמצוות שבין אדם למקום. לעומת זאת, את המצוות המופיעות בפרק כא (פסוקים י-כה), ניתן להגדיר באופן כללי (למעט כמה יוצאות מן הכלל³) כמצוות הקשורות למשפחה וממון, וממילא שייכות לקטגוריה של מצוות שבין אדם לחברו. הפרקים במרכזו של הספר, בחלק המתחיל בפרק טז:יח ומסתיים בפרק כא:ח, הלא היא פרשת שופטים כולה, עוסקים במערכת המצוות המרכזית של ספר דברים: מצוות העוסקות במלכות נבואה ומשפט.

ובשרטוט גרפי:

פרשת שופטים היא אפוא מרכזו של ספר דברים, בהיותה הפרשה העוסקת במהותו של הכיבוש הישראלי את ארץ כנען: ההקמה של מלכות ישראל המבוססת על אדני משפט וצדק. פרשה זו מוקפת משני עבריה במערכת מצוות אשר נועדה לשמור על מלכות זו: מצד אחד מצוות שבין אדם למקום, ומצד שני מצוות שבין אדם לחברו. מערכת המצוות הזו כולה מוקפת אף היא בפסוקים שעניינם תוכחה ושמירה על ייחודו של עם ישראל בין הגויים, ומניעת התבוללותו בין העמים ע"י שמירת מצוות ה'.

הרב יעקב שפירא
ירושלים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

³ כך למשל מצוות כלאיים (כב, יא) ומצוות ציצית (שם, יב).